

15

Creativiteit, fantasie en spel **Doen alsof en vat op de wereld krijgen**

Pim J. van der Pol is orthopedagoog/GZ-psycholoog en docent bij het opleidingsinstituut voor de ggz RINO Noord-Holland.

'Ik ook!' Ruben van 3 ziet zijn vader bellen, en gaat driftig op zoek in zijn stapel speelgoed. Na een paar minuten heeft hij ook een mobiele telefoon aan zijn oor, eentje van plastic. Het verhindert hem niet een gesprek te beginnen met zijn zusje van 5, dat meteen meedoet. Ze pakt op het 'tringtring' van Ruben een banaan van de fruitschaal, en houdt die langs haar gezicht. 'Hallo, met Marijke!'

In de periode tussen 18 en 24 maanden kunnen kinderen al 'doen alsof' en gaan ze fantasiespellen spelen (zie 11 Spelen en vervelen). Fantasie is een creatieve manier van omgaan met de werkelijkheid waarbij kinderen hun eigen wereld creëren: ze zijn een kind, maar spelen dat ze een reus zijn, een ridder of een tovenaar.

Creativiteit, fantasie en spel beginnen bij het waarnemen van de omgeving. Kinderen voelen, kijken, horen, ruiken en proeven de wereld om zich heen. Vervolgens zoeken ze manieren waarop ze kunnen uitdrukken hoe ze die wereld ervaren. Ze gaan bijvoorbeeld iets tekenen of naspelen. Het spel is belangrijk voor de ontwikkeling van kinderen: ze leren er beter door denken, en door samen te spelen leren kinderen hoe ze zich tegenover andere kinderen en volwassenen moeten gedragen. Ook leren kinderen door hun fantasiospel onderscheid te maken tussen fantasie en werkelijkheid. Voordat ze gaan spelen maken ze afspraken met elkaar, bijvoorbeeld over de rolverdeling. Daar kunnen ze naar verwijzen wanneer het spel wat te chaotisch wordt: 'Maar ik was toch de vader en jij de moeder?' Ze gebruiken taal in de verleden tijd, om zo aan te geven dat het spel zich niet in de echte wereld afspeelt, maar daarbuiten.

Het doen alsof-spel van kinderen ontwikkelt zich door de jaren heen. Het begint met eenvoudige handelingen waarbij het kind vooral op zichzelf is gericht en mensen en situaties heel letterlijk imiteert. En het groeit uit tot een ingewikkeld fantasiospel waarin

Juist of onjuist? Als ouders meedoen met fantasiespelletjes, zijn deze doorgaans gedetailleerder en rijker van inhoud dan wanneer peuters alleen fantasiespelletjes spelen.

geheugen, aandacht, taal, creatief denken, tolerantie, inlevingsvermogen, zelfvertrouwen en samenwerking een belangrijke rol spelen (zie 14 Leren denken). Daarin onderscheidt dit type spel zich van bijvoorbeeld een puzzel leggen of een apparaat nabouwen: het is veelzijdiger en ingewikkelder.

Fantasiespel is belangrijk voor de ontwikkeling van creativiteit. Een van de dingen die creativiteit kenmerken, is originaliteit: het vermogen om ideeën en dingen te bedenken die nieuw zijn of uniek. Om een creatief proces in gang te kunnen zetten, heb je verbeeldingskracht nodig, je moet in staat zijn ideeën te ontwikkelen en je moet problemen kunnen oplossen (denkproblemen en/of praktische problemen). Het resultaat van dit proces moet een zekere kwaliteit en betekenis hebben. Voor jonge kinderen kan dat resultaat een tekening of liedje zijn, maar ook een oplossing voor iets alledaags als 'hoe zorg ik ervoor dat ik mijn knuffel niet vergeet mee te nemen'. Als een kind daarvoor een originele oplossing verzint, bedoelen we daarmee dat die oplossing gezien het cognitieve ontwikkelingsniveau (het denkvermogen) van het kind goed en leuk is bedacht; niet dat hij nog nooit is bedacht.

De meeste kinderen fantaseren gemakkelijker dan volwassenen en hebben de natuurlijke neiging hun omgeving te verkennen en ermee te experimenteren. Daarbij gaat het zowel om de 'echte' fysieke omgeving als om het denken, dat bij hen nog niet is 'vastgeroest'. Kinderen hebben letterlijk een soepeler brein dan volwassenen, waardoor ze nog alle kanten op kunnen denken. Hun denken zit nog

Zorg voor allerlei soorten spelmaterialen: zowel concrete voorwerpen als meer symbolische materialen zoals blokken, die 'van alles' kunnen betekenen. Dat stimuleert de verbeelding van kinderen.

Fantasie en emoties

Het heel jonge kind verwacht fantasie en realiteit, en kan bang worden van bijvoorbeeld een vader die voor leeuw speelt. Het oudere kind leert het onderscheid tussen fantasie en realiteit en snapt dat het 'maar zogenaamd' is. Creatief bezig zijn,

fantaseren en spel zorgen voor speels omgaan met de gevoelens die een kind in het dagelijks leven heeft. De tekening, het spel of het fantasieverhaal helpt om heftige emoties te kunnen uiten, ze af te zwakken of ermee in het reine te komen.

Sommige oudere kinderen raken gefrustreerd als hun creaties afwijken van de realiteit. Beloon de producten waar ze zelf ontevreden over zijn toch met positieve aandacht.

niet opgesloten in vaste patronen (zie 3 De hersenen). Kinderen kunnen daardoor verbanden leggen waar volwassenen niet op komen, en ouders soms knap lastige vragen stellen of gevatte opmerkingen maken. 'Marjolein, wil jij even wat suiker lenen bij de burens?' 'Mama, suiker kun je niet lenen, dat eet je op.'

Kinderen gebruiken hun fantasie ook om vat te krijgen op de werkelijkheid en hun eigen positie daarin. Lukt dat al fantaserend, of voelen ze zich aan de wereld overgeleverd? Spel en taal zijn manieren om meer grip te krijgen op de wereld. Hoe meer en beter kinderen woorden en beelden kunnen gebruiken, hoe beter ze hun gedachten kunnen vormen, en hoe beter ze kunnen nadenken over de wereld om hen heen (zie 14 Leren denken).

De Zwitserse psycholoog Piaget noemt het fantasiespel 'egocentrisch', omdat het kind daarin geen rekening hoeft te houden met eisen van de buitenwereld. De Russische psycholoog Vygotskij vindt juist dat een kind zich al spelend wel degelijk aanpast aan die buitenwereld, omdat het rekening houdt met het gedrag dat bij een bepaalde rol hoort. Als je een agent speelt, gedraag je je anders dan wanneer je een boef speelt. Allebei hebben ze een beetje gelijk. Wat de inhoud van het spel betreft, kunnen kinderen fantaseren wat ze willen. Maar in de vormgeving van hun fantasiewereld moeten ze wel rekening houden met de regels die gelden in de buitenwereld. Daardoor kunnen ze elkaar op hun gedrag aanspreken: 'Maar jij was toch een agent?' Zo ontwikkelen ze hun creatieve denken, en scherpen dat aan de realiteit.

Door hun ervaringen actief vorm te geven, ontwikkelen kinderen een actieve leerstijl: ze denken én ze handelen, en dat is gunstig voor hun cognitieve ontwikkeling. Dat gebeurt minder wanneer kinderen alleen maar belangstelling hebben voor de nagebootste of verzonden werkelijkheid op internet en in videogames. Omdat hun fantasieën niet gecorrigeerd worden door handelingen, kan dat leiden tot een vervormde waarneming van de werkelijkheid. Met autootjes op elkaar botsen blijkt in het echt meer schade te veroorzaken dan op een tekenfilmpje. En een echte klap blijkt ook echt pijn te doen, terwijl dat bij een zogenaamde klap niet zo is.

Speels ouderschap

Speels ouderschap bestaat uit het spiegelen van de emoties van je kind op zo'n manier, dat het kind zich begrepen voelt en veiligheid ervaart. Plezierige gevoelens worden daardoor bevestigd, en onprettige gevoelens afgezwakt. Speelsheid zorgt bij ouders en kinderen voor toenemende zelfregulatie: het vermogen om greep te krijgen op de eigen emoties. Een kind

profiteert van speels ouderschap, en wordt er ook door aangespoord om contact te maken met zijn omgeving. Dat varieert van het 'doen alsof' het volgende hapje er als een vliegtuigje aankomt, tot het minder hard schieten met de bal zodat je kind de betere kan zijn. Wat ook weer niet betekent dat je kinderen altijd moeten laten winnen. Ook met regels moet je leren spelen.

Kinderen ontwikkelen hun creativiteit het beste door samenwerking, uitwisseling van ideeën en het uitproberen van dingen. Kinderen die vrij in teams kunnen spelen, leggen daarbij vaak meer creativiteit aan de dag dan in competitieve spellen. Een goede balans tussen beide spelvormen is daarom van belang. Ook is belangrijk dat ouders en opvoeders niet te veel sturen en voorschrijven, en met name jonge kinderen niet onderschatten. Geef de soms schijnbaar wonderlijke denktrant van kinderen de ruimte. Die kan zorgen voor een blik op de werkelijkheid die volwassenen met hun ingesleten denkpatronen niet meer is gegeven.

Verder lezen

Marcelis, G. (2007). 'Nood aan een vrolijke noot. Over speelsheid in ouderschap en ouderbegeleiding', in: N. Vliegen en L. Van Lier (red.). *Een spel voor twee spelers*. Leuven: Acco.

Pol, P. J. van der (2005). *Kracht en macht van spel en verbeelding*. Leiden: proefschrift. Te downloaden via www.leidenuniv.nl.